

Tau mamatua, tau magafaoa, mo e tau fanau fakaako: Tau huhū ma e tau manatu fakakite hagaa ke he taha ke hukui aki e NCEA.

Vagahau Niue

Ko e tohi nei ne ha hā ki ai e fakamauaga katoatoa ke he tau huhū ke lata ma e tau mamatua, tau magafaoa, mo e tau fanau fakaako ne fai tohi ke tuku atu hagaa ke he tohi fakatutala he Faahi Fakaako Tama: Fakataitai ke huhui e NCEA.

Ke he laulahi he tau tagata, ko e puhala ne mukamuka lahi ke fai manatu fakakite hagaa ke he tau fakataitai ha ko e tau fakataitai ne kua tuku atu ke he poko kupega hila. Mohā ia, lalafi ke he tohi nei e **fakamauaga he tau huhū** ma e tau mamatua, tau magafaoa, mo e tau fanau fakaako ne manako ni ke tuku mai ha lautolu a tau manatu fakakite he meli fakahū po ke imeli.

Kaeke ke nakai ko e tuku manatu a koe ko e matua, magafaoa, po ke tama fakaako, finatu ke he poko kupega hila he Faahi Fakaako Tama ke moua e tau huhū ne kua lata tonu mo koe.

Maeke e tau tohi fakakite manatu ne tuku he naē: <https://www.education.govt.nz/consultation-ncea>

Ke lagomatai aki e hakahakaaga he tau manatu fakakite ne kua moua mai, kua fakagahuahua he Faahi Fakaako Tama a Allen + Clarke, ko e kautaha tū tokotaha ke he tau fakavēaga matafakatufono ke gahua auloa ke he laupepa fakakite manatu. Ko lautolu ni ne fai matutakiaga ke he hakahakaaga he tau pepa manatu fakakite ka makeke ke mamata ke he tau manatu fakakite mo e tau valatala he tau tagata ne kua fai manatu.

Fakaaoga fefē e tohi nei

Kaeke kua nakai la fitā e taute e koe, omoi atu ki a koe ke totou e fakataitai he Fakatufono to tuku mai haau a tau manatu fakakite. Totou hagaa ke he tau fakataitai he naē:

<https://www.education.govt.nz/consultation-ncea>

Kaeke kua mau koe ke tali e tau huhū hagaa ke he tau tohi fakataitai:

- Tali **oti** e tau huhū he faahi ne tohia ke he tūaga he tagata ne mahuiga ke he haau a tūaga.
- Neke fifili na koe ke tali falu po ke tali oti e tau huhū he ta vala 1-3. Ko e tau huhū nei ne laulahi ke fakakite he utaaga fakatatai ke he tau mena ne tohia he pepa ke fakatutala ki ai.

To fai lagomatai ke he Faahi Gahua Fakaako Tama kaeke ke tali fakaloga e tau huhū ha ko e mahuiga he tau manatu ka hataki ke he Ikipule hagai ke he tau tohi fakataitai taki taha ato maeke e Kapeneta ke fai fifiliaga foki.

Ko e tau tali haau ne maeke ke imeli ke he nceaconsultation@education.govt.nz po ke fakahū ke he:

Education Consultation

Ministry of Education

PO Box 1666

Wellington 6140

New Zealand

To pa e tau fakatutalaaga ma e tau tagata he **matahola 5 afiafi Aho Gofua 15 Sepetema 2025** (NZST).

Tau fakailoaaga hagai ke he tau manatu kua tohia ni ma e tagata

Ko e haau ni a tau manatu to nakai fakailoa, nakai fakatatā po ke maeke ke moua he taha, mo e to fakaaoga ni ke hakahaka aki e fekau tuga mo e amanaki ki ai.

To maeke he Faahi Fakaako Tama ke fakaaoga e tau talahauaga fakahako mai he tau manatu fakakite, pete ni ka nakai fakakite ko hai e tagata po ke matakau mo e to nakai fakaaoga foki he Faahi Fakaako Tama e tau tali ne fakaaliali e tau manatu he tagata.

Ha magaaho ni, maeke i a koe ke matutaki atu ke he Faahi Fakaako Tama po ke ke he Allen + Clarke ke moua foki falu fakamaamaaga hagai ko e fakaaoga fefē haau a tau manatu fakatagata he hakahakaaga, poke ole ke utakehe haau a pepa fakakite manatu poke tamate e tau manatu ne hā i ai ke he pepa fakakite manatu. Fakamolemole imeli ke he nceaconsultation@education.govt.nz po ke matutaki ki a Dr Bo Ning he bning@allenandclarke.com

Maeke ia koe ke totou foki hagai ko e hā ne pota e mautolu e tau manatu fakatagata mo e ko e fakaaoga fefē e mautolu he poko kupega hila he Faahi Fakaako Tama:

<https://www.education.govt.nz/legal-and-privacy>

Ke lata ma e tau fanau mo e tau fuata

Omoi atu ke huhū age ke taha matua, taha tagata leveki ke he taha, po ke tagata ne falanaki a koe ki ai ke totou mo e lagomatai a koe ke mahino mitaki e tau valatala nā i luga hagaaho ke he tau valatala ni ma e tagata mo e ko e heigoa e kakano he tau mena nei kia koe. Kaeke ke fai lagomatai, maeke foki i a koe ke fakakatoatoa e laupepa fakakite manatu ka moua e ha lautolu a lagomatai mo e takitakiaga.

Tau huhū hāgāo ke he tau tutūaga he tau tagata

Fakapuke oti e tau huhū hāgāo ke he haau a tūaga to tali e tau huhū hāgāo ke he tau tohi fakataitai.

Ko e haau ni a tau manatu to nakai kitia he taha, mo e to fakaaoga ni ke hakahaka aki e fekau tuga mo e amanaki ki ai. Ko e haau ni a tau manatu to nakai fakatatā po ke maeke ke kitia he moto tagata.

Faiaoga po ke ulu faiaoga (‘educators’)	Matua/tagata leveki, magafaoa, po ke tama fakaako	Pule gahua (po ke taha mai he gahuaaga)
☐	☐	☐

Matutaki ke tali e tau huhū ne toe KAEKE NI kua fifili e koe e 'matua, magafaoa, po ke tama fakaako'. Kaeke kua fifili e koe ha vahega foki, finatu ke he poko kupega hila he Faahi Gahua Fakaako Tama ke moua e tau huhū ne kua fakatoka mo e kua lata tonu ma haau.

Ko e tau huhū ne toe to lagomatai a mautolu ke maama ko e fai fekehekeheaki he hā e tau manatu fakakite he tau tutūaga mo e tu kakano kehekehe.

Ko e tau talahauaaga fe ne mui mai ne fakamahino fakamitaki e haau a fia iloa ke he tau hikihihiaga he NCEA? **Ikisi oti e tau puha ne tonu.**

Matua po ke tagata leveki	Taha mai he magafaoa lahi	Tama fakaako aoga tokoluga	Tama fakaako aoga tokoluga ne kua oti mai mo e aoga	Falu foki (talaha fakatonu)
☐	☐	☐	☐	☐

Ko e huhū nei ke lata ma e **TAU MAMATUA, TAU TAGATA LEVEKI TAGATA**, mo e **TAU TAGATA MAI HE MAGAFAOA** ni: Ko e tūaga fē ne kua ha hā ki ai e haau a tama/tau fanau po ke fai mai he magafaoa? **Ikisi oti e tau puha ne tonu.**

Years 0-8	Years 9-10	Years 11-13	Nakai ha hā ki ai he fale aoga	Falu foki (talaha fakatonu)
☐	☐	☐	☐	☐

Ko e huhū nei lata ma e tau **FANAU FAKAAKO** ni: Ko e tūaga fē ne ha hā ki ai a koe he magaaho nei? Fifili ke he taha mai i a lautolu na ne mumui mai:

Years 0-8	Years 9-10	Years 11-13	Nakai la fakamau e higoa he aoga fakamau e higoa he aoga	Falu foki (talaha fakatonu)
☐	☐	☐	☐	☐

Ko e (tau) feakiaga fakamotu fe ne fakamooli a koe ki ai? Ikisi oti e tau puha ne tonu.

Fifili ke he taha mai i a lautolu na ne mumui mai:

Mauli	Pasifika (talaha fakatonu)	Tagata Palagi mai Niu Silani/pākehā	Tagata Asia (talaha fakatonu)	MELAA	Fifili ni ke nakai talaha	Falu foki (talaha fakatonu)
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Ko e huhū na ne mui mai kua lata lahi ke fakamooli aki haau a tohi fakakite manatu. Ko e tau valatala nei to NAKAI tufatufa mo e falu mo e to fakaaoga ni ke fakamooli aki haau a tohi fakakite manatu mo e/po ke matutaki atu ki a koe ke moua e taaha fakamahinoaga kaeke kua lata ke pihia.

Kaeke ke manako atu foki a koe ke he falu valatala hagaa ke he fakaaogaaga he hakahakaaga he haau a tau valatala, matutaki mai ki a mautolu he

nceaconsultation@education.govt.nz

Tuku mai haau a tau valatala ke maeke ke matutaki atu.

Higoa: _____

Imeli: _____

Tali fakaloga e tau huhū ne toe ka maeke ke lagomatai ke he Faahi Fakaako Tama ke maama atu e haau a tau manatu hagaa ke he tau tohi fakataitai mo e fakailoa foki e tau gahua mo e tau hatakiaga ke he Fakatufono.

Vala 1: Matakupu ke fai hikiaga

Ne kamata e NCEA ko e taha fuafuaaga ola he motu ne maeke ke hikihihi, tuku aulao, mo e fakaaoga e vahega ola he standards-based he tau vahega tokoluga ne totou ke he motu katoa. Maeke ia koe ke moua loga e tau puhala ke fuafua aki e tau malolō, lalafi ki ai e tau puhala ne takitaki atu ke he tau gahua tuga e tau faahi gahua kamuta po ke hila, tau gahua leveki ke he tau tagata tuga e tau fale kai po ke tau hotela, mo e faahi leveki ke he tau tagata o fenoga.

Ki lalo hifo he NCEA, ne fakakite he tau standards e tau fakaputuaga kehekehe ne maali ki ai e tau makaka mo e tau mena iloa ke he tau faahi ne matutaki ki ai. Ne mahuiga e tau standards nei ha ko e ha i ai e taha fafatiaga ola (credits) pauaki, ne fakaputuputu he tau fanau fakaako he tau katoa. Ke kautū ke he NCEA, kua lata he tau fanau fakaako ke moua 80 e ola (credit) mai he tau standars, lalafi ki ai 20 e ola (credits) mai he tau standards ne lalafi pauaki (co-requisites).

Mo hā ia, ko e tau hikihihiaga nei he NCEA ne kua fua mai falu lekua ne nakai fai amanakiaga ki ai. Na gahoa e tau hatakiaga ke iloa ko e tau standards fē ne kua lata ke kautū ki ai he taha e vahega po ke he NCEA Levels 1, 2 mo e 3. Ko e fua ne moua mai, kua eke e tau standards ke pulenao ke tau mena ne kua fakaako ke he poko aoga, ka e nakai muiua ke he fakatokaaga he tau fakaakoaga ne kua lata ke mumuitua ki ai. Kua lalafi ki ai e tau lekua tuga e 'totou ke he tau ola moua' (credit counting), kitia ke he falu he tau fanau fakaako ne mamutu e tau matutakiaga mai he tau fakaakoaga he magaaho ni kua kitia kua katoa e tau ola (credits) ke moua e NCEA.

Ko e tau hikiaga ne kua lata ke lagomatai ke he tau lekua nei he NCEA mo e lali ke gahuahua mitaki e tau fakatokaaga he tau fakaakoaga nei ma e tau fanau fakaako, tau magafaoa, tau faiaoga fakaako, mo e tau pule gahua **oti**. Kua lata he tau fakatokaaga fakaako mauokafua ke omoi ke he tau puhala fakaako mo e tau fakaakoaga, mo e kua lata he tau ola moua he motu katoa ke kitia maali e tau kautū ke he tau fakaakoaga he tau fanau fakaako.

Ko e huhū nei ne onoono kua lata nakai e fakaholoaga fakaako ke takitaki e fuafuaaga ke he tau ola moua.

Talia nakai i a koe kua lata e tau ola moua he motu ke fuafua aki e tau vahega fakaako he motu?

Fifili ke he taha mai i a lautolu na ne mumui mai:

Malolō lahi e nakai talia au	Fakatote hifo e nakai talia au	Tu lotouho au	Fakatote hifo e talia au	Malolō lahi e talia au	Nakai iloa tonu au
☐	☐	☐	☐	☐	☐

*Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ni ke **malolō lahi e nakai talia** po ke **fakatote hifo e nakai talia** a koe:*

- Fakamaama mai kaeke ke fai manatu tupetupe a koe haggao ke he fakataitai ke he tau fuafuaaga foou ke he tau ola moua mo e fakaaoga he taha fakatokatokaaga fakaako he motu.

Ko e huhū nei ne matutaki atu ke he tau mena ne mitaki he NCEA ne kua lata ke taofi nakai utakehe.

Fai mena nakai e NCEA ne kua lagomatai ki a koe po ke taha mai he haau a magafaoa ke kautū ke he tau fakaakoaga? Ko e heigoa e tau mena nei mo e tau logonaaga mitaki?

Hagaao e tau huhū nei ke he tau lekua ke he fakaholoaga ke he vahā nei.

Talia nakai a koe ko e uka e NCEA ke maama he tau mamatua mo e tau fanau fakaako? Fakatai pehē nei, ko e tau fakatokaaga ke he tau ola ne kua lata ke moua he Level 1, 2, mo e 3, ko e fakaola fefē e tau standards, mo e ko e heigoa he tau fuafuaaga i loto mo fafo he aoga ne kua lata ke moua.

Fifili ke he taha mai i a lautolu na ne mumui mai:

Malolō lahi e nakai talia au	Fakatote hifo e nakai talia au	Tu lotouho au	Fakatote hifo e talia au	Malolō lahi e talia au	Nakai iloa tonu au
☐	☐	☐	☐	☐	☐

*Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ni ke **malolō lahi e nakai talia** po ke **fakatote hifo e nakai talia** e koe:*

- Ko e tau mena fē he NCEA ne manatu a koe ko e mukamuka mo e maama mitaki, mo e ko e hā?

*Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ka **fakatote hifo e talia** po ke **malolō lahi e talia** e koe:*

- Ko e tau mena fē he NCEA ne ukafeke ke maama?
-
-
-

Talia nakai ia koe kua lata e vahega fuafua ola he tau vahega tokoluga he aoga tokoluga ne kua lata ke malikiti hake?

Fifili ke he taha mai i a lautolu na ne mumui mai:

Malolō lahi e nakai talia au	Fakatote hifo e nakai talia au	Tu lotouho au	Fakatote hifo e talia au	Malolō lahi e talia au	Nakai iloa tonu au
☐	☐	☐	☐	☐	☐

*Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ni ke **malolō lahi e nakai talia** po ke **fakatote hifo e nakai talia** a koe:*

- Ko e pepa fakatutala ne fakakite falu he tau lekua nei hāgāo ke he puhala fakagahua ke he vahā nei.
Ha e fē he tau lekua nei ne nakai talia a koe ki ai, mo e ko e hā ne pihia ai haau a manatu?

*Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ka **fakatote hifo e talia** po ke **malolō lahi e talia** a koe:*

- Ko e tau vala fē he tau puhala ne moua aki e tau ola he tau vahega lalahi he aoga tokoluga ne kua lata ke tuku fakamua ke moua e tau tauteaga ke mitaki atu?

Manako he Fakatufono ke he tau fanau fakaako he tau vahega lalahi he aoga tokoluga ke maama, fakatuma mo e fai onoonaoga tuahā ki ai, lalafi foki e fai puhala ke he tau fakaakoaga pauaki (Vocational Education and Training (VET)). Talia nakai e koe ko e ha i ai e tau puhala ke moua e tau hikiaga mitaki mo e tau vahega ola moua foou, kehe mai he tau matakupu ne kua fitā e tutala ki ai he pepa ne fakatoka ma e fakatutalaaga?

Fifili ke he taha mai i a lautolu na ne mumui mai:

Malolō lahi e nakai talia au	Fakatote hifo e nakai talia au	Tu lotouho au	Fakatote hifo e talia au	Malolō lahi e talia au	Nakai iloa tonu e au
☐	☐	☐	☐	☐	☐

*Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ni ke **fakatote hifo e talia** po ke **malolō lahi e talia** a koe:*

- Fakamaama mai falu foki e tau magaaho ke moua e hikiaga mitaki ne nakai fai fakamauga ke he pepe fakatutala.

Vala 2: Tau manatu fakataitai

Fakataitai 1: Gahuahua mo e tau faahi gahua ke lalafi atu e tau fakaakoaga VET ki loto he tau puhala moua ke he tau ola he tau vahega lalahi he tau aoga tokoluga

Ki lalo hifo he fakataitai 1, to fakalaulahi he tau Industry Skills Boards (ISBs) e tau vahega fakaako pauaki (Vocational Education and Training) – ne fakakatoatoa aki e tau standards ne fakaako ke he tau makaka – to taatu ke he tau fanau fakaako ne fakalataha atu ke he tau fakaakoaga tokoluga mo e tau pule gahua. To maeke he tau fakaakoaga ISB ke fai hikihihiaga ke moua mai he tau fakaakoaga tuai mo e tau standards ke fakalaulahi e tau fakaakoaga foou ke lata ma e tau vahega VET, fakamatapatu aki e tau makaka ne kua manako pauaki ke lata ma e tau gahua kehekehe mo e tau mena ke tuku age fakamooli ke he magaaho ka oti mai mo e tau aoga.

Ka fakalautatai e tau vahega VET mo e tau ola ka moua ke lata ma e tau gahua kehekehe to maeke he tau fanau fakaako ke gahuahua ke moua e tau ola foou ma e tau fanau vahega lalahi he aoga tokoluga ka onoono ki mua ke fai kakano mitaki e kamataaga ke moua e ola mai he tau fakaakoaga tokoluga (tertiary qualification).

Ko e fakataitai ke he tau hikihihiaga foou nei ke he tau ola moua mai he tau vahega lalahi he aoga tokoluga to fakagahuahua fakahaga kamata he 2028 ke hoko atu ke he 2030.

Katoatoa nakai haau a omoiaga ke he fakataitai 1: Gahuahua mo e tau faahi gahua ke lalafi atu e tau fakaakoaga VET ki loto he tau puhala moua ke he tau ola he tau vahega lalahi he tau aoga tokoluga.

Fifili ke he taha mai i a lautolu na ne mumui mai:

Nakai omoi au	Fakatote hifo e nakai omoi au	Tu lotouho au	Omoi au	Omoi fakalahi au	Nakai iloa tonu e au
☐	☐	☐	☐	☐	☐

*Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ni ke **nakai omoi e koe po ke fakatote hifo e nakai omoi e au:***

- Ko e tau mena fē he fakataitai 1 ne tupetupe haau a manamanatu ki ai, mo e ko e hā? Ke tuga nei, fai manatu tupetupe nakai a koe ke he taha mena pauaki mai he fakataitai 1 po ke tohi fakataitai katoa?

*Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ni ke **omoi e koe po ke omoi fakalahi e koe:***

- Ko e heigoa e tau mena mahuiga ne manatu a koe ne maeke he tau fanau fakaako ke lata ma e tau fanau fakaako mo e tau ola moua?

Talia nakai e koe kaeke ke mukamuka ke taute e tau vahega Vocational Educations and Training (VET) to mitaki lahi ke he tau hikihiagiaga ke he talagaaga ke tau vahega ola foou nei?

Fifili ke he taha mai i a lautolu na ne mumui mai:

Malolō lahi e nakai talia au	Fakatote hifo e nakai talia au	Tu lotouho au	Fakatote hifo e talia au	Malolō lahi e talia au	Nakai iloa tonu au
☐	☐	☐	☐	☐	☐

*Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ni ke **malolō lahi e nakai talia** po ke **fakatote hifo e nakai talia** e koe:*

- Ko e tau mena fē he fakataitai 1 ne tupetupe haau a manamanatu ki ai, mo e ko e hā? Ke tuga nei, fai manatu tupetupe nakai a koe ke he taha mena pauaki mai he fakataitai 1 po ke tohi fakataitai katoa?

*Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ke **fakatote hifo e talia** po ke **malolō lahi e talia** e koe:*

- Ko e heigoa e tau mena mahuiga ne manatu a koe ne maeke he tau fanau fakaako ke lata ma e tau fanau fakaako mo e tau ola moua?

Fakataitai 2: Fakamailoga ma e Kamataaga (Foundational Award) mo e fakaakoaga foou ke lata ma e tau vahega ola ma e tau fanau fakaako he tau vahega tokoluga

Ki lalo hifo he fakataitai 2, to taha e Fakamailoga ma e Kamataaga (Foundational Award) ka kamata ke hukui aki e NCEA co-requisite mo e NCEA Level 1 he magaaho nei. To fakamailoga ke he totou matatohi mo e totou matanumela po ke te reo matatini mo e pāngarau, lagomatai ke he tau fanau fakaako ke tatanaki mo e fakakite e malolō e makaka ke he tau fakaakoaga fakamua.

To hukui he New Zealand Certificate of Education (ma e Year 12) mo e New Zealand Advanced Certificate of Education (ma e Year 13) e NCEA Levels 2 mo 3.

Ko e tau hikihiagiaga nei ke tukutuku hifo e tau numela he tau fuafuaaga ne tokoluga lahi kamata mai he tolu ke he ua, mo e fakaatā e tau fanau fakaako he Year 11 ke onono fakalahi ke he tau fakaakoaga hokulo ke tau fakaakoaga fakamua ke he tau makaka mo e tau mena iloa, mo e tatanaki ke he tau magaaho ke fakaako e tama ki loto he poko aoga.

Ko e fakataitai ke he tau hikihiagiaga foou nei ke he tau ola moua mai he tau vahega lalahi he aoga tokoluga to fakagahuahua fakahaga kamata he 2028 ke hoko atu ke he 2030.

Talia nakai i a koe kaeke ke hukui e NCEA Level 1 aki e Fakamailoga Ma e Kamataaga (Foundational Award) ke he totou matanumela mo e totou matatohi ko e puhala mitaki ke teuteu e tama fakaako ke iloa e tau mena fakamua ke makaka ki ai ke maeke ke kautū ke he tau fakaakoaga he Year 12 mo e 13?

Fifili ke he taha mai i a lautolu na ne mumui mai:

Malolō lahi e nakai talia au	Fakatote hifo e nakai talia au	Tu lotouho au	Fakatote hifo e talia au	Malolō lahi e talia au	Nakai iloa tonu au
☐	☐	☐	☐	☐	☐

*Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ni ke **malolō lahi e nakai talia** po ke **fakatote hifo e nakai talia** e koe:*

- Fakamaama mai kaeke ke fai tupetupe haau a loto hagaao ke he Fakamailoga Ma e Kamataaga (Foundational Award) ko e maeke nakai ke teuteu fakamitaki a ko e po ke haau a magafaoa ke he tau fakaakoaga he Year 12 mo e 13. Fakatai pehē nei, kaeke ke fai manatu a koe ke he taha puhala ne mitaki atu ke taute e mena nei.

*Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ni ke **fakatote hifo e talia** po ke **malolō lahi e talia** e koe:*

- Fakamaama mai e tau mena mitaki ne manatu a koe to lagomatai he Fakamailoga ma e Kamataaga a koe po ke taha mai he haau a magafaoa ke teuteu fakamitaki ke lata ma e Year 12 mo e 13.

Fai manatu nakai a koe ke he falu foki a tau faahi ke moua e tau fakaakoaga po ke tau ola moua ne kua lata ke fai manatu ki ai ke eke mo taha vala he Fakamailoga ma e Kamataaga? Fakatai pehē nei, kua lata nakai ke fai fakamauaga ko e finatu tumau nakai e haau a tama he aoga? Fakamaama mai e tau faahi fakaako nei po ke tau ola moua.

Laulahi he tau fanau fakaako to fakakatoatoa e New Zealand Certificate of Education he Year 12. Talia nakai ia koe ko e mahuiga he Fakatufono ke fai manamamatuaga ke he tau puha ke fakamalolō ke he tau fanau fakaako ke nonofo ke oti e tau fakaakoaga a to hoko ke he matahiku he Year 12?

Fifili ke he taha mai i a lautolu na ne mumui mai:

Malolō lahi e nakai talia au	Fakatote hifo e nakai talia au	Tu lotouho au	Fakatote hifo e talia au	Malolō lahi e talia au	Nakai iloa tonu au
☐	☐	☐	☐	☐	☐

*Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ni ke **malolō lahi e nakai talia** po ke **fakatote hifo e nakai talia** e koe:*

- Ko e heigoa e haau a tau mena ne tupetupe ki ai hagamā ke he tau manamamatuaga he Fakatufono ke kumikumi e tau puhala ke omoi fakalahi ke he tau fanau fakaako ke nonofo he aoga ato hoko ke he matahiku he Year 12?

*Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ni ke **fakatote hifo e talia** e koe po ke **malolō lahi e talia** e koe:*

- Maeke fefē ke omoi ke he tau fanau fakaako ke nonofo he aoga to hoko ke he matahiku he Year 12 ke maeke ke moua e taha fakamailoga ola uho.

Manatu Fakakite 3: Hikihiki e onoonoaga ke he taha puhala fakatokatoka mo e fakavahega

Ki lalo hifo he fakataitai 3, to onoono fakalahi e tau fanau fakaako ke he tau fakaakoaga mo e tau vahega fakaakoaga katoatoa, ka e nakai ko e tau standards fakatagata ni hokoia. To amaamanaki foki ma e tau fanau fakaako ke uta lima e vahega, lalafi ki ai e English mo e Mathematics po ke Te Reo Rangatira mo e Pāngarau he Year 11.

Ko e tau fuafuaaga mai fafo pihia mai loto ke he taha e vahega fakaako to maaka fakatatai, mo e fakakatoatoa e tau ola ke taha ni e ola mai he 100.

Ko e hikiaga nei to tuku hifo e hagahaga kelea ha ko e tau fanau fakaako ne kua fakakaupā e lautolu e tau mena ke maeke ke taute ka oti mai mo e aoga, fakatai, ka nakai uta e tau vahega ne kua lata ke moua ke moua e University Entrance (UE). Fakaatā age foki ke he tau pule gahua mo e tau faiaoga he tau aoga pulotu ke fai maamaaga ke he kaupāaga he tau mena iloa mo e tau makaka he tama fakaako.

Ko e fakataitai ke he tau hikihikiaga foou nei ke he tau ola moua mai he tau vahega lalahi he aoga tokoluga to fakagahuahua fakahaga kamata he 2028 ke hoko atu ke he 2030.

Ka onono fakakatoatoa ki ai, omoi nakai e koe ke eke e tau vahega fakaako pauaki ke fuafua aki e Year 12 mo e 13?

Fifili ke he taha mai i a lautolu na ne mumui mai:

Nakai omoi	Fakatote hifo e nakai omoi	Tu lotouho	Omoi au	Omoi fakalahi	Nakai iloa tonu
au	au	au		au	au
☐	☐	☐	☐	☐	☐

*Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ni ke **nakai omoi e koe** po ke **fakatote hifo e nakai omoi** e koe:*

- Ko e heigoa e tau manatu tupetupe haau hagamā ke he tau fuafuaaga ke he tau vahega fakaako pauaki he Year 12 mo e 13?

*Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ni ke **omoī e koe** po ke **omoī fakalahi** e koe:*

- Ko e heigoa e manatu haau ko e tau mena moua mitaki kaeke ke fakaoga e fuafuaaga ke he tau vahega fakaako pauaki he Year 12 mo e 13?
-
-
-
-

Talia nakai e koe ko e mahuiga ke he tau fanau aoga ke gahuahua mo e tau fakatokatokaaga ke he tau fakaakoaga katoatoa (ka e nakai ko e tau valavala) ke lata ma e tau fakaakoaga ne onono pauaki ma e tau gahua pihia mo e tau fakaakoaga noa?

Fifili ke he taha mai i a lautolu na ne mumui mai:

Malolō lahi e nakai talia au	Fakatote hifo e nakai talia au	Tu lotouho au	Fakatote hifo e talia au	Malolō lahi e talia au	Nakai iloa tonu e au
☐	☐	☐	☐	☐	☐

*Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ni ke **malolō lahi e nakai talia** po ke **fakatote hifo e nakai talia** e koe:*

- Ko e heigoa he manatu haau ko e tau mena moua mitaki kaeke ke gahuahua mo e falu vala he fakatokaaga fakaakoaga (tau vala) he tau fakaakoaga pauaki ke lata ma e tau gahua mo e tau vahega fakaako noa?

*Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ni ke **fakatote hifo e talia** po ke **malolō lahi e talia** e koe:*

- Ko e hā ne talia e koe ko e mahuiga ke fai matutakiaga mo e tau fakatokatokaaga fakaako katoatoa ke lata ma e tau fakaakoaga ne lata ma e tau gahua pauaki mo e tau vahega fakaako noa?
-

Omoi nakai a koe ke he falu vahega fakaako ne kua ui kua eke mo taha vala he tau fakatokatokaaga he tau fakaakoaga he Year 11?
Tuga e, Vagahau Peritania mo e Numela po ke, he tau fakatokaaga ne ha i ai e tau leo Maui, Te Reo Rangatira mo e Pāngarau.

Fifili ke he taha mai i a lautolu na ne mumui mai:

Nakai omoi	Fakatote hifo e nakai omoi	Tu lotouho	Omoi au	Omoi fakalahi	Nakai iloa tonu
au	au	a au		au	au
☐	☐	☐	☐	☐	☐

*Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ni ke **nakai omoi e koe** po ke **fakatote hifo e nakai omoi** e koe:*

- Ko e heigoa haau ne tupetupe ki ai hagamō ke he tau vahega ne kua lata ke taute ha ko e taha vala he fakatokaaga fakaako he Year 11?

*Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ni ke **omoī e koe** po ke **omoī fakalahi** e koe:*

- Omoi nakai e koe e falu he tau vahega ne kua lata ki ai ha ko e taha vala he fakatokaaga fakaako he Year 11, kehe mai mo e Vagahau Peritania mo e Numela po ke Te Reo Rangatira and Pāngarau?

Fakatai 4: Fakamalolōaga ke he tau mena ke lata ma e tau mena ke moua.

Ki lalo hifo he fakatai 4, to fakatumaui mo e fakahakohako e tau mena ke moua:

- To kitia e lahi atu e fakatumaui ke he tau puhala ka fuafua ke he tau vahega fakaako. Tuga ai nei, to lalafi atu e tau fuafuaaga mai i loto po ke mai i fafo ke he tau puhala hako ke he tau ola moua he tau fanau fakaako.
- Ko e tau kupu tuga e 'Mitaki Lahi Mahaki' (Excellent) mo e 'Moua' (Achieved) to hukui aki e tau ola mai he 100 mo e tau kupu tuga a e A, B, mo e C.
- To amanaki ke kautū e tau fanau fakaako ke he fā e vahega pihia mo e ola foou ko e Foundational Award, ke moua e kautū ke he tau setifiketi foou.

Ko e tau hikihihiaga nei ke fakaohoohe e tau fanau fakaako ke ako mo e kau atu ki ai he tau katoa mo e ke he tau vahega fakaako oti ha lautolu. Tuga ainei, to fakaohoohe fakalahi ke he [education.govt.nz](https://www.education.govt.nz) Tau mamatua, magafaoa, mo e tau fanau aoga: Tau huhū Laupepa 14 mai he 18

tau tama aoga ke kau atu ke he tau fuafuaaga mai fafo ka fai, ha ko e mena ko e tau ola fakahiku ha lautolu to fakamatapatu aki e tau ola ne fakakatoatoa mai he tau fuafuaaga ola oti.

Ko e puhala fuafua foou to fakatatai fakatātā mo e falu foki he tau puhala maaka ke he tau ola, to foaki age foki ke he tau faiaoga mo e tau pule gahua e taha maamaaga mahino mitaki hagai ke he tau lotomatala mo e tau makaka he tau fanau fakaako.

Ko e fakataitai ke he tau hikihiagiaga foou nei ke he tau ola moua mai he tau vahega lalahi he aoga tokoluga to fakagahuahua fakahaga kamata he 2028 ke hoko atu ke he 2030.

Maama mitaki nakai e koe e tau fakatai nei ke he tau puhala foou kua lata ke mumuitua ki ai ke kautū ke moua e ola? Putoia ke he mena nei kua lata he tama fakaako ke moua e paase mai he fā po ke mole e vahega fakaako mo e moua e Foundational Award (Fakamailoga Fakamua).

Fifili ke he taha mai i a lautolu na ne mumui mai:					
Malolō lahi e nakai talia au	Fakatote hifo e nakai talia au	Tu lotouho au	Fakatote hifo e talia au	Malolō lahi e talia au	Nakai iloa tonu e au
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Tali mai e tau huhū na ne mumui mai kaeke ni ka **malolō lahi e nakai talia** po ke **fakatote hifo e nakai talia** po ke **fakatote hifo e talia**:

- Ko e tau vala fē he tau fakatai ke he tau ola ke moua ne uka ia ko e ke maama?
-
-
-
-

Talia nakai ia koe kua lata e fā e vahega fakaako ke moua aki e ola mai he aoga tokoluga?

Fifili ke he taha mai i a lautolu na ne mumui mai:					
Malolō lahi e nakai talia au	Fakatote hifo e nakai talia au	Tu lotouho au	Fakatote hifo e talia au	Malolō lahi e talia au	Nakai iloa tonu e au
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ni ke **malolō lahi e nakai talia** po ke **fakatote hifo e nakai talia** e koe:

- Ko e hā ne tupetupe a koe to nakai maeke he fā e vahega fakaako ke moua e kautū ke he tau ola?
-

Vala 3: Tau lauiaaga mo e tau lakaaaga foou

Ko e tau Fakatai 1-4 ne talaga ke fakatonutonu aki e tau paleko ne uho ke he NCEA mo e ke fakamooli ko e tau fakamailoga ne fakataitai ki ai, ko e New Zealand Certificate of Education mo e New Zealand Advanced Certificate of Education, ko e tau ola ke fai falanakiaga ki ai, fai maamaaga, mo e lagomatai fakalahi ke he tau fanau fakaako ke fakalaulahi e tau makaka mahuiga mo e tau lotomatala.

Pete ia, to loga e tau mena ke taute he magaaho nei ke hoko atu ke he 2028 ke lata ma e tau hikiaga nei. Kua uiina atu he Ministry of Education ke tuku age e tau manatu fakakite ke lagomatai aki e talagaaga fakahiku mo e fakagahuahua. Ka pā mo fakaaoti e tau fakatutalaaga, to hakahaka fakamitaki he Ministry of Education e tau manatu fakakite to taatu e tohi hokotaki ke he Kapeneta (Cabinet).

To maeke he falu vahega ola foou ke kamata, to onoono fakamatafeiga ke he fakagahuahuaaga he tau vahega ola mo e fakamooli kua fai koloa hako mo e fai lagomatai ke fagahuahua mo e loto katoa ke he tau hikihikiaga nei.

To fakagahuahua fakahaga e tau hikihikiaga nei mai he 2028 ke he 2030, ke fakamooli foki kua mau mitaki e tau fanau fakaako mo e tau faiaoga.

Hoko fefē e haau a taliaaga ke he tau hikihikiaga ne kua fakakite manatu to malikiti hake e tuahā talitonu mo e maamaaga ke he tau ola moua he tau vahega tokoluga he tau fanau aoga?

Fifili ke he taha mai i a lautolu na ne mumui mai:					
Malolō lahi e nakai talia au	Fakatote hifo e nakai talia au	Tu lotouho au	Fakatote hifo e talia au	Malolō lahi e talia au	Nakai iloa tonu e au
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Tali e tau huhū na ne mumui mai kaeke ni ke **malolō lahi e nakai talia** po ke **fakatote hifo e nakai talia** e koe:

- Fakamaama mai ha manatu tupetupe haau haggao ke he tau fakataitai ke hikihiki ke lagaki hake e tau manatu tuahā talitonu ke he vahega ola he tau vahega lalahi he tau aoga tokoluga he motu.

Ko e tau hiki po ke tau lagomatai fefē (ka fai) haau ne manamanatu to lagomatai ki a koe po ke haau a magafaoa ke kautū mitaki e vahega ola foou nei?

Fai mena foki nakai ne kua fai manatu a koe ki ai hagaao ke he tau fakatai ne ku a fakakite?
